

Hazánk 400 éve meghalt nagy fiát ünnepli: a havasalföldi bojár-ösöktől származott, Erdélyből Nyugatra került Nicolaus Olahust, akit a magyar irodalomtörténetírás Oláh Miklósként ismer és tisztel. Cikkek és tanulmányok, tudományos ülések sorai mozgósították Románia közvéleményét a méltó megemlékezésre. A neves humanista ragyogó pályája valóban magasra ívelt: a nagyszebeni születéstől (1493) a nagyszombati temetésig (1568) terjedő tisztességes életkor a költő és krónikairó, az Erasmusszal barátkozó tudós, a magyar királyi helytartó és esztergomi érsek, a kutató történész reneszánsz embertípusát formázta ki. Világos okfejtésű munkáiban szeretettel írt Havasalföld, Moldva és Erdély természeti szépségeiről, ismeri és megmagyarázza az itt élő román nép latin eredetét, s érdekesen ír a székelyekről is, lefestvén mind a románok, mind a székelyek szokásait. Amikor bátyját, Mátét latin epigrammában búcsúztatja, büszkén hivatkozik őseinek földjére „a Kárpátok túlsó oldalán”.

Jakó Zsigmond kolozsvári professzor alább közölt tanulmánya a képet a jeles művészetpártoló jegyeivel egészíti ki.

JAKÓ ZSIGMOND A művészetpártoló

A Nicolaus Olahus halálának 400. évfordulójára rendezett ünnepségek fénye felvillantott néhány olyan hiányosságot, amelyeknek eltüntetésére mielőbbi sürgős feladatnak látszik. Ezek közül első helyen kell emlitenünk, hogy a hazai szakember Nicolaus Olahus írásos hagyatékának korszerű belföldi kiadását, közönségünk pedig azokat a fordításokat nélkülözi, amelyek lehetővé tennék számára, hogy közvetlenül megismerkedhessenek múltunk e nagy alakjának eszméivel.* A Rotterdami Erasmussal való kapcsolataitól eltekintve mindmáig feltáratlan Nicolaus Olahusnak a külföldi tudós és művészvilággal való kapcsolataira vonatkozó iratanyag. Pedig ha hosszú németalföldi és bécsi tartózkodására gondolunk, aligha lehet bárki előtt is vitás, hogy ezek ismerete nélkül lehetetlen helyesen ábrázolni a tudós szellemi fejlődését és megfelelően értékelni irodalmi munkásságát, művelődési szerepét. Teljesen kikerülte az eddigi kutatók figyelmét Nicolaus Olahus művészetpártolása, jóllehet ez a vonás egyetlen reneszánsz főpap arculatáról sem hiányozhatott. Az alábbi vázlat nem alapul kimerítő, rendszeres anyag- és probléma-feltáráson, hanem mellékterméke azoknak a módszertani vizsgálódásoknak, amelyeket éppen a Nicolaus Olahust ábrázoló ikonográfiai anyagon kezdtünk képszerű forrásaink kritikai felhasználásával kapcsolatosan.

Művészetpártolására vonatkozóan legfőbb forrásaink maguk a fennmaradt épületek és műtárgyak. De az írásos forrásokból is sok apró részlet kideríthető. Elsősorban levelezéséből és 1562-ben kelt terjedelmes végrendeletéből. Ez utóbbiban ugyanis legkülönbözőbb vagyontárgyai felől intézkedik testvéreinek gyermekei, illetve édesanyja, Huszár Borbála, János nevű testvérének utódai javára.

Nicolaus Olahusból sem hiányzott a reneszánsz embernek az a vágya, hogy nagyszabású építkezésekkel állítson örök emléket az utókor előtt. Maga mondja el em-

* A bukaresti Tudományos Könyvkiadó rövidesen testes könyvet ad ki Nicolaus Olahus életéről és munkásságáról. — A szerkesztőség megjegyzése.

1. *Nicolaus Olahus címereslevelének első oldala Bocskay György kezeírásában.*

2. *Nicolaus Olahus miniatúra-arcképe*

lített végrendeletében, hogy jövedelmének jelentős részét a különböző helyeken folytatott költséges építkezései emésztették fel. Ha egyetlen más adat sem maradt volna reánk Nicolaus Olahus humanista kultúrájáról, pusztán abból, amit életmódjáról, lakásvizonyairól tudunk, arra kellene következtetnünk, hogy a reneszánsz-élet-szemlélet kiemelkedő képviselőjével állunk szemben. Bécsi és nagyszombati palotáját a reneszánsz egyházfejelmek szokott pompájával rendezte be. Ez utóbbiban márványba vésett feliraton (1562) saját maga örököltette meg az építető dicsőségét.

A civilizált életformákat megtestesítő okori világ követésének vágya hajtotta a reneszánsz kor tudósait és közéleti személyiségeit, hogy fényűzően berendezett városi otthonaik mellett megteremtsék maguknak azokat a „mezei lakokat“, ahova visszahúzódhattak az udvari élet zaja és intrikái elől a természet közelébe, az alkotó munkához nélkülözhetetlen csendbe. Ilyen tuszkulánomot építtetett magának Nicolaus Olahus Bécsben és Pozsonyban. Végrendeletéből is kiolvasható, hogy különösen szívéhez nőtt a mai Schönbrunn felé eső Szent Margit nevű külvárosban épített és Nicoletumnak nevezett nyárilaka. E házhoz kert, szőlő és kisebb gazdaság csatlakozott. Az itt emelt kápolna felszerelése művészi kivitelű kegyszerekkel, szőnyegekkel, oltárképekkel szintén azt bizonyítja, hogy Bécsben a Nicoletum volt az érsek kedvenc tartózkodási helye. Szintén Nicolaus Olahus építtette Pozsony külvárosában a hercegprimások későbbi nyári palotáját és vetette meg alapját annak a parknak, amelyet Lippay György érsek a XVII. században valóságos botanikus kertté fejlesztett. Egyházi építkezései közül a jezsuiták nagyszombati kollégiumát és a temetkezési helyéül is választott Szent Miklós templom renoválását kell felemlítenünk.

Jóllehet a felsorolt lakóhelyek berendezése szétszóródott, az Esterházy hercegek kincstárának és a különböző múzeumok anyagának átvizsgálása nem egy olyan műtárgy nyomára vezethet, amely Nicolaus Olahus számára készült, vagy egykor az ő használatában volt. Minthogy végrendeletében az arany és ezüst ötvösművek közül részletezve csupán a gyűrűket sorolja fel, főként a pontosabban leírt falkárpitok alapján szerezhethetünk némi fogalmat magunknak arról a reneszánsz pompáról, amely Nicolaus Olahus lakosztályait jellemezte. Különös figyelmet érdemel az a tizenkét régi faliszőnyeg, amelyek a Tékozló Fiú történetét ábrázolták. Ezeket a Frangepán Ferenc egri püspök hagyatékából származó művészi darabokat Varkocs Tamástól és Perényi Jánostól szerezte. Lakásában volt két, Bakócz Tamás érsek címerével díszített aranyozott bársony kárpit is. Ezekről azt is megjegyzi, hogy ő restauráltatta őket Bécsben. Bécsi és pozsonyi lakásának diszeiül szolgált az a saját címerével és virágokkal díszített nagyméretű, zöldes színű nyolc faliszőnyeg is, amelyeket egri püspök korában készíttetett, talán belgiumi ismerősei révén, Flandriában. Különös művészi és anyagi értéket képviselt négy arany- és selyemszálakból szőtt faliszőnyege, amelyek közül az egyik a keresztfát vivő Jézust, egy másik pedig azt a jelenetet ábrázolta, amikor János Krisztust megkereszteli. Az érsek használatában volt tárgyak magas művészi színvonala felől fogalmat nyújt jelenleg Esztergomban őrzött pástorbotja. Ennek az aranyozott ezüsből készült botnak drágakövekkel és gyöngyökkel díszített kampójában Mária alakja látható sugaras dicsfényben.

Egy humanista tudós otthona elképzelhetetlen volt régiségek és könyvek nélkül. Mindkettőből bőven akadt Nicolaus Olahus környezetében. A rokon érzés tette becses emléktárggyá az érsek számára Mihnea cel Räu havasalföldi vajda gyűrűjét. Ezt különös értékeként végrendeletében Miksa főhercegre hagyta. Régisége miatt tekintette a drágaköves aranygyűrűkkel egyenlő értékűnek azt a vasgyűrűt, amelyvel a gyűjtőszennvedélyéről közismert Bornemissza Pál erdélyi püspöknek kedves-

kedett. Hihetőleg Nicolaus Olahus hozta magával Belgiából azt a XI. században másolt evangelistariumot, amelyet ma Esztergomban őriznek. Az mindenesetre kétségtelen, hogy a különös értékű, de rossz állapotban levő régiséget Nicolaus Olahus 1554-ben szükségesnek érezte restauráltatni és újrakötettni.

Feltűnő érdeklődését a régi miniált kódexek iránt talán még a váradi püspökök gazdag könyvtárában és a Corvinában szerzett fiatalkori élmények keltették fel benne. Erre az alapra épülhetett aztán a későbbi humanista tudós külföldi könyvgyűjtése. Az esztergomi könyvtárban ma is látható két 1543-ban nyomtatott szerzetáskönyv (pontificale) és egy nagyméretű pergamen énekeskönyv (graduale), amelyeket Nicolaus Olahus miniatúrákkal díszítettet. Ezt az énekeskönyvet még Bakócz Tamás rendelte meg 1520 körül a budai másolóműhely olasz mestereinél unokaöccse, Erdődy Simon zágrábi püspök számára. Az ő halálával azonban félbemaradt a kódex díszítése. A kötet miniatúrájának a Corvina hagyományai szellemében való befejezésére Nicolaus Olahus 1557 körül utasította azt a miniatórárt, aki alkotásait I. K. monogrammal jelölte. A könyvek iránt támasztott határozott művészi igény figyelhető meg gyűjteményeinek többi ismeretes darabjain is. Egytől egyig kitűnő ritka kiadványok ezek és Aldus, Frobenius, Stephanus s a kor más jeles nyomdászának kezéből kerültek ki. Diszesen aranyozott bőrkötésük is Nicolaus Olahus bibliofiliáját dicséri. Külföldi könyvvásárlásaiban segítségére lehetett az európai híru bibliofil-humanista Sámbock János, akivel egy ideig unokaöccsét, Bona Györgyöt nevelte ki Pádovában. Kapcsolatai a különféle könyvkiadókkal még Németalföldön elkezdődtek, és egészen élete végéig elevenek maradtak. Szívesen támogatta mások (például Johann Faber és Telegdi Miklós) munkáinak kinyomatását, saját munkáit pedig az akkori Bécs legjobb nyomdászával, a később Erdélybe menekült Hoffhalter Raffaellel adatta ki. E kapcsolatainak köszönhetőek azok a portréi is, amelyek arcvonásait hitelesen megőrizték számunkra.

Nicolaus Olahus hiteles arcképeként eddig csupán a Hoffhalter-féle nyomtatványokban található metszeteket tartották számon. Ezek alkotója két jó nevű és Hoffhalterrel, valamint a császári udvarral szoros összeköttetésben álló bécsi művész. Az 1558-ban készült és I. S. L. jelzésű rézmetszet Hans Sebald Lautensack (1524— kb. 1562) műve. Lautensack Nürnbergből került 1556 táján Bécsbe és ott mindjárt a császári régiség- és numizmatikai gyűjtemény legszebb darabjainak rézbe metszésével bízták meg. Oláhus mint kancellár és régiség-kedvelő tudós az udvarban ismerkedett meg Lautensackkal, és 1558-ban magával vitte érseki székhelyére — amint ezt arcképének természetűen ábrázolt tájképi háttére sejtetni engedi. A XVI. századi német grafikának ezzel a sokoldalú képviselőjével sem tehetség, sem mesterségbeli tudás dolgában nem versenyezhetett az 1560-ban erről készült fametszetű arckép alkotója. Ezt a D. H. monogramot használó művészt Donat Hübstrmann fametszővel (1540—1583) azonosíthatjuk, akit Hoffhalter Lipszéből hívott Bécsbe, és kiadványai illusztrálásával foglalkoztatott. A korabeli Bécs közéleti személyiségeiről és szellemi kiválóságairól készített fametszetei sorában előkelő hely illeti meg Nicolaus Olahus mindmáig gyakran reprodukált, reneszánsz izlésű keretbe foglalt közismert mellképét. Az érsek nagyon megelégedett lehetett ezzel az arcképével, mert az alatta olvasható szöveg szerint az alkotó művész ügyesség dolgában még az ókor festőjét, Apellészt is felülmúlta.

E két metszettel történeti hitelesség tekintetében teljesen egyenértékű ábrázolás Nicolaus Olahus vörös márványba faragott nagyszombati siremléke. Az életnagyságú dombormű címerével, főpapi jelvényeivel és teljes ornátusban ábrázolja az érseket. Annyira élethűen és egyénített módon, ahogyan csak olyan művész képes, aki az elhunytat közelről ismerte. Az alkotó elsőrendű művész lehetett; tehát vagy

Bécsben, vagy Pozsonyban keresendő. A reneszánsz főpapra jellemző különben az a mód is, ahogyan Nicolaus Olahus e síremléke felől intézkedett említett végrendeletében.

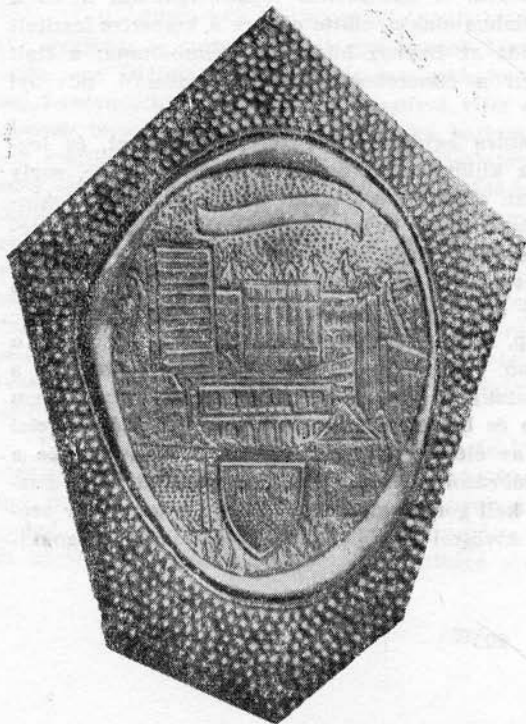
Éz alkalommal csak egyetlen példát hozunk fel a Nicolaus Olahus-szal kapcsolatos további kutatásoktól várható meglepetésekre. Műmellékletünkön bemutatjuk az érseknek egy eddig ismeretlen arcképét, mely paleográfiai kutatásaink során nemrégiben került elő. A kis méretű miniatúra annak az 1558-ban könyv formában kiállított armálisnak első oldalát díszíti, amelyben I. Ferdinánd király újra leírja az érsek, valamint öccse és nőtestvérei gyermekeinek közösen használt címerét, és régi nemességük mellé bárói méltóságot, valamint a vörös viasszal való pecsételést jogát adományozza. Tudni kell ugyanis, hogy Ferdinánd már tíz esztendővel korábban díszes oklevélben állapította meg Nicolaus Olahus és rokonsága címerét. Mindkét oklevél nyilvánvalóan magának a királyi kancelláriát vezető Nicolaus Olahusnak a fogalmazásában részletesen ismerteti a megadományozott rokonságát a havasalföldi vajdákkal és a Hunyadiakkal, szól anyja családjáról és mindazokról a fontos szolgálatokról, amelyeket az érsek pályája kezdetétől fogva II. Ulászló és II. Lajos királynak, majd ez utóbbi özvegyének, Mária királynőnek és végül Ferdinándnak tett.

De nemcsak az oklevelek szövege érdemel az eddiginél nagyobb figyelmet, hanem díszítésük is, hiszen e miniatúrák jellemzőek Nicolaus Olahus művészi ízlésére. Díszítésük ugyanis a királyi kancelláriában, az ő meghallgatásával, sőt irányításával ment végbe. Az armális kifestése különben is mindig a megadományozott költségével történt. Az 1548-ban Pozsonyban kiállított első címeres levélből már megállapították, hogy osztrák miniatör műve. Ugyanez mondható el az 1558-ban Bécsben kelt második armálisról is. Ezt főként az érsek portréját magába foglaló díszes első lap keretdíszének németes zsúfoltsága árulja el. A legalább négy egységből összeállított kompozíció antik vázákban, illetve szabadon elhelyezett növényi díszekkel, leveles ágaival, virágaival, az ezek között repdeső maradványokkal, méhekkel, szitakötőkkel a virágos mezők buja színpompájának és az ottani élővilág eleven nyüzsgésének képzetét kelti a szemlélőben. A kompozíció leggazdagabban díszített alsó részén, középen látható Nicolaus Olahus alakja, előtte címere a keresztre feszített Krisztus lábai elé helyezve, háta mögött az Egyház középkori szimbóluma: a fiait saját vérével tápláló pelikán, valamint a címerében ábrázolt egyszarvú, növényi díszektől övezve.

Az aprólékosan kidolgozott miniatúra egyénítve ábrázolja az érseket, és legéletesebb képe a nagy tudósnak. Ez különben az egyetlen olyan arcképe, mely oldalnézetben ábrázolja. Így még jobban előtűnik boltozatos homloka, eleven tekintete, határozott metszésű orra és szája, melyet bajusz, valamint keményen előreugrott álla, melyet rövidre nyírt körszakáll borít. Az érsek lila párnán térdelve imádkozik a feszület előtt, vörös reverendában, karingben, vörös köpenyében (mantella), vállára eresztve tartja már említett pásztorbotját, előtte ezüstösen csillogó kereszt és bíborszínű érseki kalap. A keretet díszítő miniatör nem lehetett a kancellária alkalmazottja, mert járatlan volt az ottani leggyakoribb teendőben: a címerfestésben. Az érsek címerének alakjait ugyanis fordítva festette meg, nem tudva azt, hogy a heraldikában a jobb és bal oldal a valóságos fordítottjának felel meg. Minthogy ugyanezen a lapnak az élére a kancellária szokott címerfestője a leírásnak megfelelően már helyesen kiábrázolta Nicolaus Olahus címerét és a díszírási szöveg szintén készen állott, arra kell gondolnunk, hogy éppen a kancellár arcképének elkészítése végett kértek fel kívülről egy ilyen igényes feladat megoldására is képes elsőrangú bécsi művészt.

E címerlevél azonban nemcsak festett miniatúrái, hanem különleges díszes írása révén is elsőrangú forrás Nicolaus Olahus művészeti környezetének megismeréséhez. Talán az oklevél élére festett aranykeretes címerkép is, de az oklevél szövege mindenesetre a XVI. századi Bécs legnagyobb betűművészenek, Bocskay Györgynek (+1575) a kézírása. Bocskay 1537-től fogva titkároskodott a magyar kancellárián, ahol díszes szövegek, főként címeres levelek kiállításával foglalkoztatták. Ennek során a korabeli olasz, francia, spanyol és német betűtípusokból szinte már barokkos egyéni díszítést fejlesztett ki, mely különös megbecsülést szerzett neki a Habsburg-udvarban. 1571-ben Rudolf császár megrendelésére készített írásmintakönyve, melyet később Georg Hufnagel pompás miniatúrákkal díszített, az európai későreneszánsz írásművészetnek mindmáig általánosan számon tartott egyik fő forrása. A kézzel írott betűnek a maga idejében nagyobb művésze nem is akadt a Habsburgok udvarában, és ezért vele készítették el az I. Miksa császár innsbrucki síremlékéhez szükséges negyven epitáfium szövegének monumentális írását. Hihetőleg Bocskay munkája a már említett emléktábla is, amelyet Nicolaus Olahus tétetett 1562-ben nagyszombati palotája falára.

Könnyűszerrel folytathatók azoknak a szálaknak kerek képpé való összeszövését, amelyek Nicolaus Olahus és a művészetek, illetve azok képviselői között egykor fennállottak. E sorok azonban csak néhány odavetett vonással azt kívánták érzékelteni, hogy még mennyi érdekes és jellemző részlettel gazdagítható mindaz, amit ma tudunk Nicolaus Olahusról. A történetkutatók legméltóbban úgy róhatják le a múlt nagy személyiségei előtt tiszteletüket, ha az évfordulók felkeltette általános érdeklődést minél több új ismerettel igyekeznek kielégíteni. Meggyőződésünk, hogy a mostani ünnepelést is új kutatások termékeny szakasza fogja majd követni, hogy az utódok előtt még világosabbá váljanak a nagy humanista alakjának méretei és eszmei örökségének közép-európai jelentősége.

*Fuhrmann Károly:
Kolozsvár*